

Türkiye Arazi Yönetimi Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tayod>

e-ISSN: 2687-5187

Türkiye’de Korunan Alanların IUCN Politikaları Kapsamında Değerlendirilmesi

Burak YILDIZ^{*1}, Cevdet Coşkun AYDIN^{*2}

¹Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Ankara, Türkiye

²Hacettepe Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Geomatik Mühendisliği, Ankara, Türkiye

Anahtar Kelimeler:

Korunan Alanlar

Doğal Sit Alanları

IUCN

Koruma Politikaları

Arazi Yönetimi

ÖZ

Korunan alanlar, günümüzde bütün dünya ölçeğinde üzerinde önemle durulan ve hakkında politikalar üretilen bir konudur. Türkiye’de ve dünyada, bölgesel ve uluslararası standartlarda bu konuda değişik çalışmalar yapılmaktadır. Süre gelen çalışmalar ve araştırmalar ile birlikte yeni yeni kriterler oluşturulmakta ve politikalar geliştirilmektedir. Dünya Doğa Koruma Birliği (IUCN), doğa koruma ve korunan alanlar hususunda küresel ölçekte bir organizasyondur. Bu çalışmada ilk olarak, Türkiye’de mevcut doğal sit alanlarının hukuki durumu değerlendirilerek korunan alanlar ile ilgili politikalara yer verilmiş ve korunan alan kavramı ulusal ve uluslararası literatürde analiz edilmiştir. Takip eden aşamada, IUCN tarafından tanımlanan korunan alan kategorileri ve yönetim hedefleri ile Türkiye’de mevcut 1. Derece Doğal Sit Alanlarının koruma ve kullanma koşulları ortaya konulmuştur. Sonrasında, IUCN korunan alan yönetim hedefleri yerel arazi kullanım koşulları noktasından değerlendirilmiş ve ortak kriterler belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda 1. Derece Doğal Sit Alanlarına en uygun olan statünün IUCN kategori 2 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Türkiye’deki korunan alan yönetimi hakkında genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

Evaluation of Existing Protected Areas in Turkey within the Scope of IUCN Policies

Keywords:

Protected Areas

Natural Sites

IUCN

Conservation Policy

Land Management

ABSTRACT

Protected areas are an issue that is emphasized and policies are produced on a global scale today. Various studies are carried out on this subject in Turkey and in the world, in accordance with regional and international standards. With the ongoing studies and researches, new criteria are created and policies are developed. International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) is a global organization for nature conservation and protected areas. In this study, first of all, the legal status of the existing natural sites in Turkey has been evaluated and the policies related to the protected areas have been included and the concept of protected area has been analyzed in the national and international literature. In the following stage, the protected area categories and management objectives defined by IUCN and the conditions of protection and use of the existing 1st Degree Natural Protected Areas in Turkey were revealed. Afterwards, IUCN protected area management objectives were evaluated in terms of local land use conditions and common criteria were determined. As a result of the study, it has been determined that the most appropriate status for 1st Degree Natural Protected Areas is IUCN category II. In addition, general evaluations about the protected area management in Turkey are given.

*Sorumlu Yazar

^{*}(burak.yildiz@hacettepe.edu.tr) ORCID ID 0000-0002-8333-2558

(ceaydin@hacettepe.edu.tr) ORCID ID 0000-0003-2064-6936

Derleme Makalesi; DOI: 10.51765/tayod.1233766

Geliş Tarihi: 13/01/2023; Kabul Tarihi: 06/05/2023

Kaynak Göster (APA): Yıldız, B. & Aydın, C.C. (2023). Türkiye’de Korunan Alanların IUCN Politikaları Kapsamında Değerlendirilmesi, *Türkiye Arazi Yönetimi Dergisi*, 5(1), 20-30.

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze insanlar tecrübeleri, hayata bakışları, bilgi ve becerilerinin kendisinden sonra gelenlere miras olması ve hatırlanmak amacıyla bir eser bırakma gayreti içerisinde olmuştur. Bunun neticesinde, insanoğlunun var olanı koruma anlayışı nesiller boyu önemini muhafaza etmiş ve günümüze kadar taşınmıştır (Peşin, 2019). Medeniyetin binlerce yıllık tarihi gelişimi süresince insanoğlunun kendi eliyle meydana getirdiği değerlerin ve doğanın korunması kavramı doğmuş ve günümüzde küresel nitelikte bir politika boyutuna dönüşmüştür (Gürpınar, 2001).

Doğa koruma uygulamaları konusunda bilinen örnekler milattan öncesine dayanmaktadır. M.Ö. 450 tarihinde Artaserhas, Lübnan sedir ağaçlarının kesilmesini kısıtlamaya çalışmıştı. Aynı dönemlerde, Kuzey Hindistan'ın Mauryan Kralları, son derece organize bir orman rezervleri ve fil koruma sistemi benimsenmiştir. Benzer şekilde, genellikle çevresel süreçlerin önemli ölçüde anlaşılmasını içeren, küçük ölçekte çevre yönetimi için yerel stratejiler, çok eski zamanlardan beri dünyanın birçok yerinde var olmuştur. Bununla birlikte, gelişmekte olan kapitalizmin ve sömürge yönetiminin taleplerinin ekolojik etkisine dair tutarlı ve görece organize bir farkındalığın gelişmeye başlaması, dünyanın sınırlı doğal kaynaklarına dair tam teşekküllü bir anlayışa dönüşmesi ve koruma ihtiyacına yönelik ortak bir farkındalığı teşvik etmek on yedinci yüzyılın ortalarına kadar mümkün olmamıştır (Grove, 1996).

Doğa koruma kavramı üzerinde önemle durulmaya başlanması ilk olarak 19. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Buna bağlı olarak, korumacılık eylemleri on yıllar boyunca doğa bilimlerinde ortaya çıkan bulgular, yeni çevre tehditleri, standartlardaki değişimler, teknolojik gelişmeler, genişleyen yasal zorunluluklar ve sürekli değişen sosyal, ekonomik ve politik koşullar gibi farklı kuvvetlere cevap olarak gelişim göstermiştir. Bu kuvvetlerin karmaşık etkileşimi, değişen ve hedefleri gelişmeye devam eden bir koruma hareketi meydana getirmiştir. 1800'lere gelindiğinde, yeni teknolojilerin ortaya çıkışı, ormanların, vahşi hayatın, balıkçılığın, tarım arazilerinin ve nehir sistemlerinin giderek daha yoğun bir şekilde tüketilmesine sebebiyet verdiği bilinmektedir. Geleneksel kaynak yönetimi uygulamaları ve yerleşik arazi kullanım sistemleri büyük ölçüde terk edildi ve bu faaliyetler gelişmekte olan ekonomilere uyacak şekilde değiştirildi. Netice olarak endüstriyel kirlilik ve istilacı türlerin küresel yayılımı ilk kez yaygın bir problem haline gelmiştir (Meine, 2013).

20. yüzyılda doğa koruma ve korunan alan kavramları daha fazla gündem olmaya başlamıştır. İlerleyen süreç ile birlikte bu konuların bir sisteme oturtulması ve devletlerin ortak bir üst çerçeve ortaya koyma ihtiyacı hasıl olmuştur. Her ne kadar sanayileşme ile bağlantılı görülüyor olsa da önceki dönemlerde de insanların bir şekilde çevre sorunlarıyla karşılaştıkları ve bunlarla mücadele ettikleri bilinmektedir.

Günümüzden 50 sene öncesinde başlayıp artarak devam eden çevreyi/doğayı korumaya yönelik uygulamalar vasıtasıyla biyolojik çeşitlilik, tabii ve peyzaj

değerler gibi antropojenik baskı altındaki unsurların muhafaza altına alınması hedeflenmiştir. Doğa koruma bilincinin yavaş yavaş oluşması ile birlikte konunun devletler ve uluslararası organizasyonlar tarafından kapsamlı bir şekilde ele alınması ve korumacı yaklaşımların metodolojisinin oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte tabiatın korunması için alınması gereken tedbirler hakkında sorunlar baş göstermiştir (Koç & Saylan, 2018).

Çevre ve doğa koruma politikaları tehditler karşısında kırılgan alanların geleceğe ulaşması için hayati önemdedir. Aksi takdirde korunan alanların telafi edilmesi mümkün olmayacak şekilde tahrip edilmesi ve ekosistemin bozulması kaçınılmaz olacaktır. Tabiat üzerindeki başlıca baskı unsurları arasında olarak; insan nüfusundaki artış, sanayi ve doğal kaynakların teknoloji üretimi nedeniyle hızla tüketilmesi ve aşırı yapılaşmaya yol açan imar planları sayılabilir. Buna bağlı olarak sınırlı olan doğal kaynakların sürdürülebilir ve verimli bir şekilde işletilmesi durumu giderek önemini artırmaktadır (Göksel & Karip, 2017).

Doğrudan insan etkisi ile yaşanan çevre tahribatının yanı sıra, dolaylı olarak iklim değişikliği ile de tabiat zarar görmektedir. Özellikle son yıllarda iklim değişikliği meselesi çok daha ciddi bir durum olarak önümüzde durmakta ve bu konularda araştırmalar giderek artmaktadır. İklim değişikliği ve küresel ısınmanın etkileri bütün dünya ölçeğinde görüldüğünden, ekolojik dengeye etkisi daha büyük çaplı olmaktadır (Yiğit vd., 2022). Küresel ısınma ve iklim değişikliği, tabiatın ve biyolojik çeşitliliğin muhafazası noktasında olumsuz bir etken olarak karşımızda durmaktadır.

Tarihi süreç içerisinde koruma kavramının ve metodolojisinin değişimler geçirdiği bilinmekle birlikte, günümüzde insan müdahalesi ve kullanımını tamamen reddeden aşırı korumacı yaklaşımlardan vazgeçildiği görülmektedir. Bunun yerine koruma-kullanma dengesinin gözetildiği, kırsal kalkınma ve turizm gibi korunan alanlarda yaşayan halkın yararlanmasını da gözetilen koruma yöntemleri tercih edilmektedir. Dünyadaki bu yaklaşımlara paralel olarak, günümüz Türkiye'sinde de benzer bir doğa koruma mantığı benimsenmiştir (Koç & Saylan, 2018).

Türkiye'nin sahip olduğu kültür ve tabiat varlıkları diğer ülkelerle kıyaslandığında çok zengin ve muhtelif türdedir. Bu değerlerin korunması ve iyileştirilmesi amacıyla çok sayıda hukuki düzenleme yapılmış, son 50 yıllık süre içinde koruma ile ilgili kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur (Gürpınar, 2001).

Anadolu coğrafyası geçmişten beri birçok medeniyeti içinde harmanlamış olması sebebiyle tarihi ve kültürel açıdan oldukça zengin ve ilgi çekici bir bölgedir. Bu zenginlikleri görmek ve farklı kültürleri tanımak isteyenler Dünya'nın her yerinden Türkiye'yi ziyaret etmektedir (Halaç & Benzer, 2019; Ulvi vd., 2020). Türkiye, kültürel değerlerin yanı sıra doğal güzellikler bakımından da zengin bir coğrafyaya sahiptir. Kıtaların birleşme ve geçiş bölgesi olan coğrafya hem kültürler hem de doğal yaşam için çeşitlilik göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nden itibaren Türk Milleti ve Devleti tarihini ve tabii değerlerini korumaya ehemmiyet vermiş ve bu hassasiyetini günümüze kadar taşımıştır.

Türklerin merhameti, canlı-cansız bütün eşyaya karşı göstermiş olduğu hürmeti özellikle geçmiş yüzyıllarda daha da belirgindir. Bitkileri ve hayvanları korumak adına tarihte birçok vakıf ve cemiyet kurulduğu bilinmektedir. Örnek olarak, eşya taşıma amaçlı kullanılan binek hayvanlarının hakkı gözetilmiş, aşırı yük yükleyenler cezalandırılmıştır. Bu üstün vasıflar batılı araştırmacılar ve seyyahlar tarafından dahi kabul edilmiştir (Danışmend, 1982).

Koruma kavramı ile ilgili ilk ulusal metinler Osmanlı Devleti'nin son döneminde, savaş ve göçlerin oluşturduğu zor koşullar ve olumsuz ekonomik imkânlar altında atılmıştır ve bu durum, konunun önemsendiğini göstermektedir. 1858 Arazi Kanunnamesi, 1869 Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, 1870 Orman Nizamnamesi ve 1882 tarihli Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi; çevrenin ve tabiatın korunması konusunda kriterlerin ve cezaların belirlendiği, denetim organlarının tespit edildiği önemli hukukî metinler arasında sayılmaktadır. Mevzuat düzenlemelerinin yanı sıra batılı ülkelerden davet edilen uzman kişiler vasıtasıyla, ormancılık, madencilik, tarım uygulamaları ve hayvancılık konularında hazırlanan raporların rehberliğinde yeni çevre politikaları ortaya konulmuştur (Koç, 2006).

Doğal kaynakların hızla tüketilmesi ve biyolojik çeşitlilik üzerindeki tahribatın artması ile birlikte, bütün Dünya'da olduğu gibi günümüz Türkiye'sinde de "doğa koruma" kavramı giderek önemi artan bir değer olarak ele alınmaktadır. Gerek kanunlar gerekse taraf olunan uluslararası sözleşmeler kapsamında birçok hukuki düzenleme yapılmıştır. Mevzuat olarak gerekli düzenlemelerin yapıldığı görünse de doğa koruma konusunda fiili durumun tespiti için detaylı araştırmaların yapılması gerekmektedir. Korumacılık hususunda ülkemizin ne kadar başarılı olduğunun tespiti noktasında detaylı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının 63. Maddesi ile tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunması devlet teminatı altına alınmıştır. Bu çerçevede tanzim edilen başlıca kanunlar kronolojik olarak sıralandığında; 1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanunu, 1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, aynı tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu ile 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 1989 tarihli 383 sayılı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, 2003 tarihli ve 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu, 2005 tarihli ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu Türkiye'de koruma mevzuatının temellerini teşkil etmektedir. Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (Ramsar-1971), Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme (Paris-1972), Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (Washington-1973), Akdeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi (Barcelona-1976) gibi uluslararası antlaşmaların mevzu bahis koruma kanunlarının istinat noktaları olduğu bilinmektedir.

Tabiatın korunmasına yönelik çeşitli ülkelerde yerel seviyede ve sivil toplum kuruluşları olarak birçok örgüt meydana çıkmış olmakla birlikte, küresel ölçekte ilk girişim 1910 tarihli Uluslararası Zooloji Kongresi'dir.

Kongrede ilk kez milletlerarası bir doğa koruma komisyonunun teşkil edilmesi gerektiği ileri sürüldü. Ortaya atılan bu komisyon, 1913 yılında 13 ülkenin katılım sağladığı uluslararası doğa koruma konferansında kuruldu. Birinci dünya savaşı sonrası 1923 senesinde, Uluslararası Doğa Koruma Kongresi toplandı. Birleşmiş Milletlerin girişimleri ile 1948'de Fransa'da, "Uluslararası Doğa Koruma Birliği" (International Union for the Protection of Nature-IUPN) Dünya'nın ilk çevre ve doğa koruma örgütü olarak kuruldu. Birkaç defa isim değişikliğine uğrayan bu örgüt, günümüzde IUCN olarak hayatını sürdürmektedir (Yücel & Babuş, 2005). IUCN, günümüze kadar geçen zaman zarfında doğa koruma ile ilgili kuruluşlar arasında müstesna bir yer edinmiştir. Uluslararası kabul gören IUCN korunan alan kategorileri ile Türkiye'de mevcut doğal sit alanları kategori sisteminin arasında nasıl bir ilişki olduğu, koruma kriterleri arasında denkleğin nasıl sağlanabileceği önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Korunan alanlar genel itibarıyla doğal ve kültürel olarak iki kategori olmakla birlikte IUCN'in özellikle üzerinde durduğu nokta doğa koruma konusudur. Türkiye'de korunan alanlar birbirinden farklı birçok alt kategoriye ayrılmıştır. Çalışmamızda ise bu korunan alanlar arasında önemli bir orana sahip olan doğal sit alanları özel olarak ele alınmış olup, IUCN koruma kategorileri ve uluslararası politikalar çerçevesinde değerlendirilmeler yapılmıştır.

Bu çalışmada ilk olarak, Türkiye'de mevcut doğal sit alanlarının hukuki durumu değerlendirilerek korunan alanlar ile ilgili politikalara yer verilmiş ve korunan alan kavramı ulusal ve uluslararası literatürde analiz edilmiştir. IUCN tarafından tanımlanan korunan alan kategorileri ve yönetim hedefleri ile Türkiye'de mevcut 1. Derece Doğal Sit Alanlarının (1.DSA) koruma ve kullanma koşulları incelenmiştir. Ortaya konulan kriterlerin birbirlerine hangi noktalarda denk olduğu hususu, koruma kategorilerini karşılaştırmak suretiyle ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda 1.DSA'lara en uygun düşen koruma statüsünün IUCN kategori 2 olduğu tespit edilmiştir.

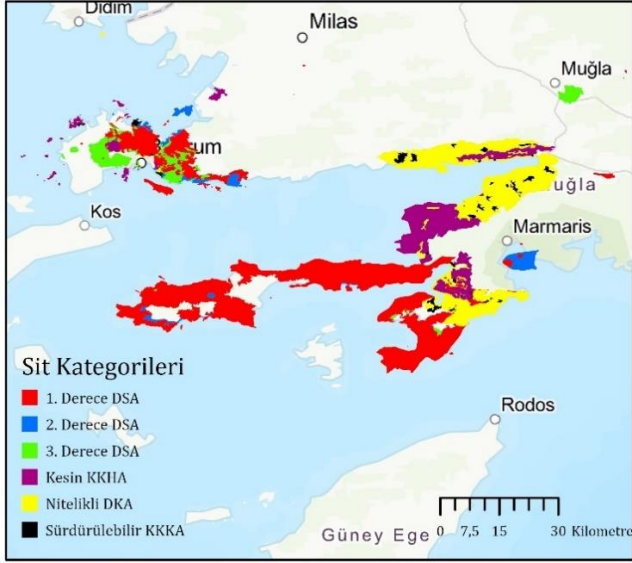
2. YÖNTEM

Bu çalışma ile ülke içerisinde hâlihazırda tescilli korunan alanlar arasında yer alan ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa (Kanun) istinaden teşkil edilen Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 2007 yılında belirlediği Doğal (Tabii) Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları ile İlgili İlke Kararında (İK) sayılan kriterler analiz edilmiştir (Doğal (Tabii) Sitler, 2007). Kültür ve Turizm Bakanlığınca tescil ve ilan edilen doğal sit alanları arasında en üst seviyede koruma statüsüne haiz olan ve insan müdahalesinin minimum seviyede tutulmasının amaçlandığı kategori, 1.DSA'dır. IUCN korunan alan kategori sisteminde, statüleri birbirinden ayıran en belirgin kriterler bu kategoriler için belirlenen birincil yönetim hedefleri ile kabul edilemez yönetim hedefleridir. 1.DSA için tanzim edilen koruma ve kullanma koşullarının, IUCN korunan alan kategorileri ve bu kategoriler için belirlenen yönetim hedefleri ile ilişkisi irdelenmiştir. Sonuç olarak 1.DSA'lara en uygun olan

IUCN korunan alan kategorisi tespit edilmiştir. Şekil 1’de doğal sit alanlarının coğrafi olarak genel görünümü ile ilgili bir örnek yer almaktadır.

2.1. Korunan Alan Tanımları

Uluslararası literatüre bakıldığında; Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’nde (BÇS) geçen tanımda “özgün koruma amaçlarını gerçekleştirmek için belirlenen, düzenlenen ve yönetilen, coğrafi olarak tanımlanmış bir alan” şeklinde yer alan ifadeler korunan alana karşılık gelmektedir (Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 1996).

Şekil 1. Marmaris ve Bodrum civarı Doğal Sit Alanları Genel Görünümü (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023a)

IUCN korunan alan tanımlaması; “doğanın ve ilgili ekosistem hizmetleri ve kültürel değerlerin uzun vadeli muhafazasını sağlamak için, yasal ya da diğer etkili yollar vasıtasıyla tanınan, tahsis edilen ve yönetilen, açıkça belirlenmiş coğrafi bir alan” şeklinde yapılmıştır (Dudley vd., 2010).

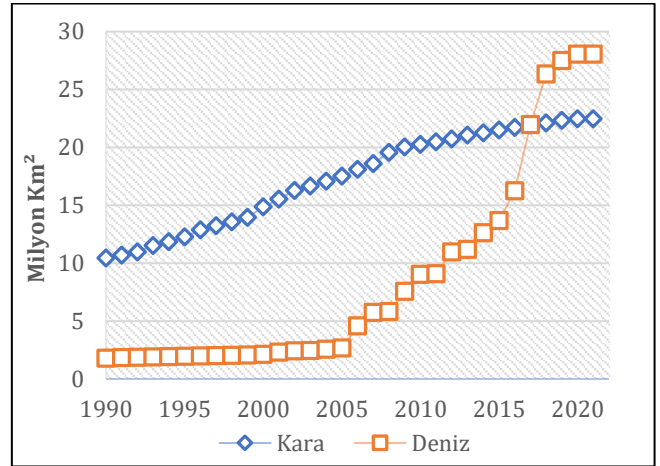
Türkiye’deki mevzuat incelendiğinde; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından hazırlanan Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik’te (TY) korunan alanlar; “biyolojik çeşitliliğin, doğal ve bununla ilişkili kültürel kaynakların korunması ve devamlılığının sağlanması amacıyla ilgili mevzuata göre yönetilen; milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, doğal sit alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan kara, su ya da deniz alanları” şeklinde ifade edilmiştir (Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayı, 2012).

Tarım ve Orman Bakanlığının Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği’nde korunan alan tanımı “hedeflenen koruma maksatlarını gerçekleştirmek için belirlenen veya düzenlenen ve yönetilen ve coğrafi olarak tanımlanmış milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı, tabiatı koruma alanı, yaban hayatı geliştirme sahası, yaban hayatı koruma sahası, muhafaza ormanı, gen koruma ve yönetim alanları, doğal sitler ve özel çevre

koruma bölgeleri” olarak yer almaktadır (Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği, 2014).

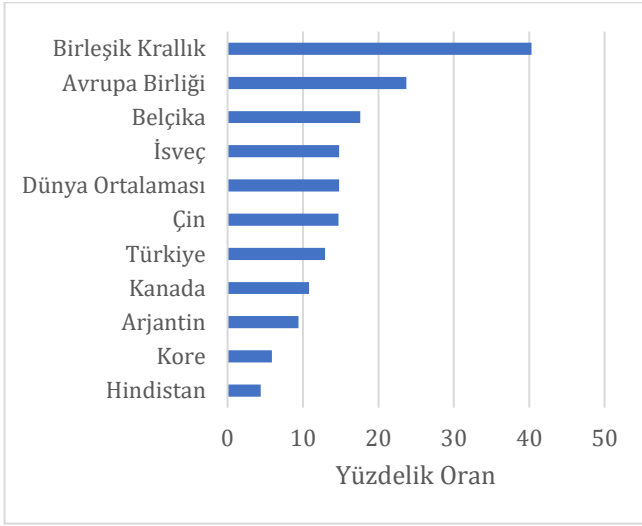
Buradan anlaşılacağı üzere, ülkemizde korunan alanlar konusu hukuki ve idari olarak son derecede karmaşık bir yapıdadır. Aynı bölge için üst üste birçok koruma statüsü olabilmekte, yetki ve idare karmaşası meydana gelebilmektedir. Örneğin Trabzon Uzungöl mevkiinde aynı alan için özel çevre koruma bölgesi, doğal sit alanı ve tabiat parkı olarak üç farklı koruma statüsü mevcuttur. Bölgede özel mülkiyete konu taşınmazların da bulunduğu göz önüne alındığında yöre halkı, yerel yönetim ve iki farklı Bakanlık merkez ve taşra teşkilatı arasında iş birliğinin sağlanabilmesi son derece zorlaşmaktadır.

BÇS’nin korunan alan tanımı her ne kadar çok sade ve kısa olarak düzenlenmiş olsa da “özgün koruma amaçları” şeklindeki ibare ile muhafazası amaçlanan değerlerin sadece tabiat varlıklarını kapsamadığı anlaşılmaktadır. Canlıların yanı sıra kültürel ve peyzaj değerler, jeolojik oluşumlar, arkeolojik kalıntılar, tarihi miras gibi muhafaza edilmesi gereken herhangi bir coğrafi alanın ilgili mevzuat kapsamında koruma altına alınabileceği öngörülmektedir. IUCN’in korunan alan tanımı ise doğaya en başta vurgu yapmakla birlikte, ekosistem hizmetleri ile kültür varlıklarının tabiat ile beraber korunmasını amaçlamıştır. Bu noktada IUCN’nin korunan alan tanımını yaparken neyi korumayı amaçladığı açıkça müşahade edilmektedir. Dünya’da toplam kara ve deniz korunan alanlarının yüz ölçümleri Şekil 2’de, örnek olarak seçilen ülkelerin, dünya ortalamasının ve Türkiye’nin korunan alan toplam büyüklüklerinin yüzölçümlerine oranı Şekil 3’te gösterilmektedir.

Şekil 2. Dünyadaki korunan alanların yüzölçümü (United Nations Environment Programme, 2021)

Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği’nde daha çok BÇS’de geçen tanıma yakın kavramlara yer verilmiştir. TY’de geçen hususlar, IUCN’nin yapmış olduğu tanım ile birçok noktada benzerlik göstermektedir. Coğrafi olarak belirlenmiş bir alan şeklindeki ifadeler tam karşılık olarak metinde herhangi bir husus belirtilmemiştir. Kara, su, ya da deniz alanları kısmen bu meseleye atıf olarak düşünülebilir. Türkiye’de korunan alan tanımlamasının iki Bakanlığın yönetmeliklerinde birbirinden farklı olarak yapılmış olması hukuki olarak sorun teşkil etmektedir.

Şekil 3. Bazı devletlerin korunan alanlarının yüzölçümlerine oranı (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023b; The World Bank, 2023)

2.2. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi

Biyolojik çeşitlilik ve ilgili kaynakları hem ekonomik hem de sosyal kalkınma cihetiyle hayati önem teşkil etmektedir. İnsan faaliyetlerinden dolayı biyoçeşitliliğin zarar görmesi ve canlıların soyunun tükenmesi gerçeğinin meydana çıkması üzerine, 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi toplanmış ve sonuç olarak Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi kabul edilmiştir. 1993 yılında yürürlüğe giren BÇŞ'ye 1996 yılında Türkiye de taraf olmuştur. Hâlihazırda 196 ülke ve Avrupa Birliği, bu sözleşmeye taraf konumundadır. BÇŞ ile biyolojik çeşitliliğin korunması ve bu kaynaklardan sürdürülebilirlik kapsamında istifade edilmesi ile birlikte tabii kaynakların kullanımından doğacak faydanın adil paylaşımı amaçlanmaktadır. Bu kapsamda hazırlanacak ulusal stratejilerin belirlenmesi ile eylem planları ve programların geliştirilmesi öngörülmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2022).

BÇŞ'de biyolojik çeşitliliğin muhafazasının bütün dünya için son derece önemli bir konu ve başa çıkılması gereken bir problem olduğu belirtilmiştir. Devletlerin kendi kaynaklarında hükümler haklara haiz olmakla birlikte sahip oldukları biyolojik çeşitliliği korumakla ve bu kaynaklarını sürdürülebilir biçimde kullanmakla yükümlü oldukları vurgulanmıştır. Biyolojik çeşitliliğin korunmasının temel gereği, ekosistemlerin ve doğal yaşam ortamlarının tabii alanında korunması ve yaşayabilir canlı türlerinin doğal ortamlarında idame ettirilmesi ve mümkünse geri kazanılmasıdır. Sözleşmenin 8. maddesinde korunan alanlar ile ilgili taahhütler yer almaktadır (Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 1996).

2.3. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlar

Korunan alan ve doğa koruma politikalarına bakıldığında, Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) uluslararası önemde haiz bir proje olarak karşımıza çıkmaktadır. SKA ile insanlar, dünya ve refah için bir eylem planı ve aynı zamanda daha

geniş bir özgürlük içinde evrensel barışı güçlendirmek amaçlanmaktadır. İşbirlikçi ortaklık içinde hareket eden tüm ülkeler ve tüm paydaşlar bu planı uygulamakla yükümlüdür. Bu hedefler kapsamında, dünyayı sürdürülebilir ve dirençli bir yola sokmak için acilen ihtiyaç duyulan adımlar atılmaya çalışılırken ilan edilen 17 SKA (Şekil 4) ve 169 Hedef ekonomik, sosyal ve çevresel olarak kalkınmanın üç boyutunu dengelemektedir. SKA'ların, önümüzdeki 15 yıl boyunca kritik öneme sahip alanlarda eylemleri teşvik edeceği öngörülmektedir. 15. SKA olan Karasal Yaşam, ekosistemlerinin sürdürülebilir kullanımını korumak, restore etmek ve teşvik etmek, ormanları sürdürülebilir şekilde yönetmek, çölleşmeyle mücadele etmek ve arazi bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek ve biyolojik çeşitlilik kaybını durdurmak konularına odaklanmıştır. Korunan alanların temel amacı olan biyolojik çeşitliliğin muhafazası ve restorasyonu ile ilgili olarak 15. SKA ile belirlenen hedef ve amaçlar, meseleyi kapsayıcı bir şekilde ele almıştır (UN General Assembly, 2015).

Şekil 4. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2022)

2.4. Dünya Doğa Koruma Birliği (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources -IUCN)

Dünya Doğa Koruma Birliği (IUCN), küresel ölçekte 160'dan fazla ülkeden 1400'ün üzerinde devlet kuruluşu ve sivil toplum örgütünü bir araya getiren bir çevre örgütüdür. Kuruluş statüsü 1948'de Fransa'da kabul edilen örgüt, doğal hayatın bütünlüğünü korumak, kaynakların hakça ve sürdürülebilir kullanımı konusunda toplumları bilinçlendirmek amacıyla faaliyet göstermektedir. IUCN'nin yaptığı çalışmalar ve belirlediği politikalar, dünyada doğa koruma metodolojisi ve devletlerin koruma politikalarına etki edecek ve onları bu konularda yönlendirecek önemli hususlar arasında yer almaktadır. IUCN, çevrenin ve tabiatın korunmasına ve çevre yönetiminin hızla tükenen doğal kaynaklar sürdürülebilir kullanımının teminine yönelik uluslararası gayretleri organize etmektedir. Tabiatın korunması ve rehabilitasyonuna yönelik politikaların geliştirilmesinde örgütün katkısı bulunmaktadır. Çevre konusunda en önemli uluslararası uzman kuruluşlardan biri olarak görülen IUCN, bu konulardaki sözleşmelerin teşkil edilmesine katkı sağlama ilaveten, doğal kaynakların idaresi ve strateji belgelerinin hazırlanması sırasında BM bünyesindeki uluslararası kuruluşlara teknik destek vermektedir. Türkiye'den Tarım ve Orman Bakanlığı'nın yanı sıra, TEMA Vakfı, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği (TTKD),

Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF Turkey), Doğa Derneği (DD), Kaz Dağı ve Madra Dağı Belediyeler Birliği (KMBB)de kuruluşu üyedir (Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Nezdinde Daimi Temsilciliği, 2015).

2.5. IUCN Koruma Politikaları

Dünya genelinde içinde yaşadığımız çevre yaklaşık 100 senedir büyük bir tehdit altındadır. Bu tehdidin bertaraf ve tabiatın geri dönülemez seviyede zarar görmesini engellemek adına uluslararası seviyede iş birliğine ihtiyaç vardır. Devletleri, sivil toplum kuruluşların ve gönüllüleri bir araya getiren bir kuruluş olarak IUCN, gerekli olan iş birliğine öncülük etmek ve ilham vermek için benzersiz bir araçtır. IUCN'nin misyonu, tabiatın bütünlüğünü ve çeşitliliğini korumak ve doğal kaynakların her türlü kullanımının adil ve ekolojik olarak sürdürülebilir olmasını sağlamak için toplumları etkilemek, teşvik etmek ve yardımcı olmaktır. Kuruluş üyeleri politikalar, standartlar ve hedefler geliştiren ve bunları uygulayan IUCN'nin bir parçasıdır. Bu hedeflere ulaşmak için Ramsar Sözleşmesi, Nesli Tükenmekte Olan Türlerde Uluslararası Ticaret Sözleşmesi, Dünya Mirası Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi gibi büyük çevre sözleşmelerinin ve uluslararası anlaşmaların oluşturulmasında ve geliştirilmesinde, örgüt etkili olmuş ve devletleri bu anlaşmalara uymaya teşvik etmiştir. IUCN, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gözlemci statüsüne sahip tek çevre örgütüdür. Bu sayede üyelerinin politika beklenti ve taleplerini en yüksek diplomasi düzeyinde sunmasını sağlamaktadır (International Union for Conservation of Nature, 2021).

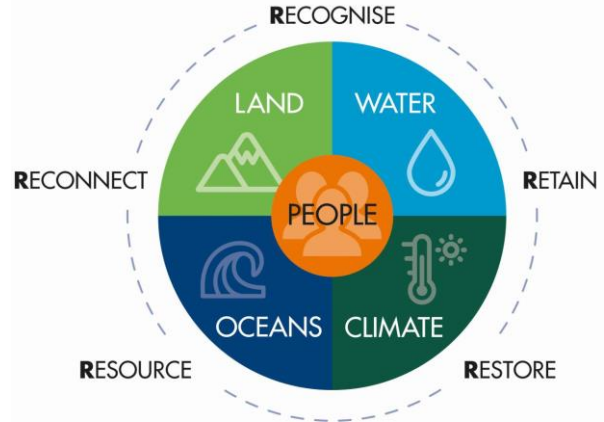
2.6. IUCN Nature 2030 Programı

Nature 2030, IUCN'nin kendi bünyesindeki yapı içerisindeki (Üyeler, Komisyonlar, Ulusal ve Bölgesel Komiteler ve Sekreteryaya) özelliklerinden yararlanarak IUCN'in tanıtımını ve etkisini daha etkili bir şekilde güçlendirmeyi amaçlayan bir programdır. Bu programda korunan alanların SKA'ları desteklediği, tabii dünyanın acilen koruma altına alınması gerektiği, bunun hem dünyanın hem de insanlığın kendi iyiliği için elzem olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca programda, yeryüzünde okyanuslardaki ve karalardaki hayatı korumak için SKA14 ve 15'in ne kadar büyük önem arz ettiği üzerinde durulmuştur. Genel hatları ile Natura 2030 program çerçevesi Şekil 5'te gösterilmiştir (International Union for Conservation of Nature, 2021).

2.7. IUCN Korunan Alan Kategorileri

Modern anlamda korunan alanlar, yirminci yüzyılda, birbiri ardına ülkelerde müstakilen oluşturulduğundan, her devlet kendi yaklaşımını geliştirdi ve başlangıçta ortak standartlar veya terminoloji yoktu. Bunun sonucunda, korunan alanları tanımlamak için ulusal düzeyde birçok farklı terimin kullanılması ve ayrıca küresel sözleşmeler ve bölgesel anlaşmalar kapsamında oluşturulan çeşitli uluslararası korunan alan sistemleri zuhur etmiştir. Uluslararası bir korunan alan sınıflandırma sistemi olarak, IUCN tarafından ortaya

konulan altı korunan alan kategorisi, söz konusu alanların yönetim hedeflerine göre belirlenmiştir. Tablo 3'de listelenen bu kategoriler, BM ve birçok devlet tarafından korunan alanların tanımlanması ve kaydedilmesi için küresel standart olarak kabul edilmektedir (Dudley, 2008).

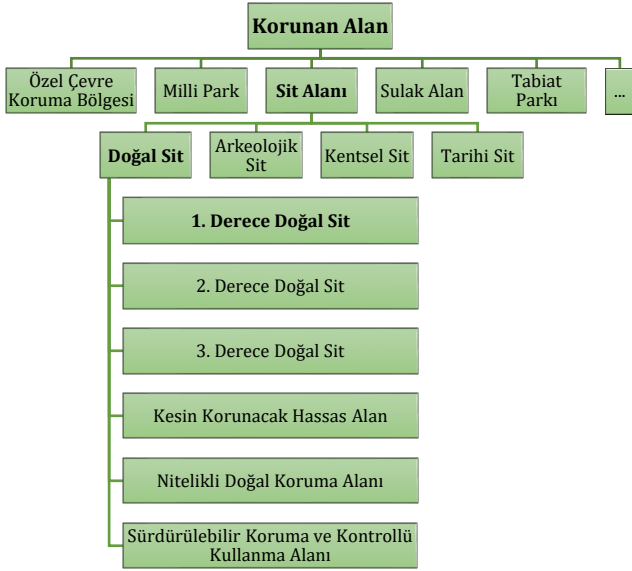
Şekil 5. Nature 2030 program çerçevesi (International Union for Conservation of Nature, 2021).

Devletlerin iç hukuku gereği korunan alan tanımları ve koruma kriterleri her ülkede farklılık göstermektedir. Dolayısıyla korunan alan politikaları da birbiriyle aynı olmamaktadır. Temelde bu durum, IUCN tarafından bir olumsuzluk olarak kabul edilmemekte, hükümetlerin yerel mevzuat belirleme bakımından bağımsız davranmalarına engel getirilmemektedir.

Korunan alanlar, BM ve ilgili kuruluşları gibi uluslararası mecrada gündeme alınan bir konudur. Dolayısıyla korunan alanlar ve koruma kategorileri hakkında ortak bir dil ortaya koyma ihtiyacına cevap, IUCN koruma kategorileri ile oluşturulmuş durumdadır. Yerel mevzuat ile belirlenen koruma statülerinin IUCN karşılıklarının da tespit edilerek, müşterek bir terminoloji üzerinde çalışılmaktadır. Türkiye'de bu terminolojinin önemli bir kısmını da doğal sit alanlarına ait tanımlamalar oluşturmaktadır. TY'de Korunan Alan tanımı yapılırken doğal sit alanları sayılmakta, yönetmeliğin diğer maddelerinde bu alanlarının kendi içinde kategorilere ayrıldığı ve bu kategorilerin tanımlamaları ile ayırt edici özellikleri belirtilmektedir. Her bir kategori için farklı kullanım amaçları ve koruma koşulları mevcuttur.

2.8. Türkiye'de Doğal Sit Alanları Kategorileri

Korunan alanlar üst tanımı içerisinde yer alan Doğal Sit Alanları için koruma ve kullanma koşulları, tescil kriterleri, tescil yöntemi gibi hususlar çerçevesinde belirli bir sınıflandırma mevcuttur. Türkiye'de doğal sit alanları hâlihazırda altı kategoriye ayrılmış durumdadır. İK'de 1. Derece, 2. Derece ve 3. Derece Doğal Sit Alanı olmak üzere üç kategori yer almaktadır. Bunun yanı sıra; Kesin Korunacak Hassas Alan, Nitelikli Doğal Koruma Alanı ile Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanma Alanı şeklinde diğer üç doğal sit alanı kategorisi TY'nde tanımlanmıştır. Şekil 6'te korunan alanlar içerisinde yer alan Doğal Sit Alanlarının yerel mevzuattaki hiyerarşisi gösterilmektedir.

Şekil 6. Korunan alanlar hiyerarşisi.

2011 tarihli ve 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulduğunda; doğal sit alanları, taşınmaz tabiat varlıkları ve özel çevre koruma bölgeleri ile ilgili bütün yetki adı geçen bakanlığa verilmiştir. Mevcut doğal sit alanlarının koruma statülerinin bilimsel kriterlere dayanılarak yeniden belirlenmesi şeklindeki görev tanımı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı için aynı KHK ile yapılmıştır. Bu görev kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığında 2011 yılında devralınan 1., 2. ve 3. Derece Doğal Sit Alanları, TY ile belirlenen yeni koruma kategorilerinden uygun olanlarına bilimsel araştırmalar sonucunda dönüştürülmektedir ve sit sınırları güncellenmektedir. Türkiye’de korunan alan olarak hâlihazırda tescilli Doğal Sit Alanları ile ilgili istatistik verileri Tablo 1’de yer verilmiştir.

2.9. 1. Derece Doğal Sit Alanı Koruma ve Kullanma Koşulları

Doğal Sit Alanları için en önemli kriterler, bu alanlarda yapılabilecek faaliyetlerin belirlendiği koruma ve kullanma koşullarıdır. Kanunun 51. Maddesinde geçen “a) Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve restorasyonu ile ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri belirlemek” amir hükmü gereği olarak 1., 2. ve 3. Derece Doğal Sit Alanları için koruma ve kullanma koşulları, mülga Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından alınan ilke kararları ile belirlenmiştir.

Korunan alanlarda yapılacak uygulamalar arasında bulunan ve fiziksel müdahale bakımından en büyük etkiye sahip unsurlar arasında konut yapıları ile eğitim, sağlık, turizm, hayvancılık ve sanayi tesisleri gibi yüksek hacimli inşaat faaliyetleri sayılabilir. Bu faaliyetlerin icrası noktasında mekânsal planlar devreye girmektedir ve korunan alanlar için özel olarak Koruma Amaçlı İmar Planları (KAİP) hazırlanmaktadır. KAİP, nazım ve uygulama olmak üzere iki çeşittir. Bu planlar ile doğal değerlerin sürdürülebilir bir şekilde kullanımı, korunması ve gelecek nesillere intikalinin sağlanması amaçlanmaktadır. Kanun ve ilgili mevzuat kapsamında

DSA’larında hazırlanan KAİP’ler, Belediye Başkanlıkları tarafından onaylanan imar planlarının aksine doğrudan Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmektedir. (Korunan Alanlarda Yapılacak Planlar, 2012). KAİP tanzim edilirken en önemli kriter koruma ve kullanma koşullarının belirlendiği İlke Kararlarıdır. Planlar, ilke kararlarına aykırı kullanımlar içerecek şekilde onaylanamaz. Sonuç olarak, korunan alanlar için yürürlükte bulunan İlke Kararları, uygulama ve imar planlarına yön veren temel istinat noktası suretinde önümüzde durmaktadır.

Tablo 1. Türkiye geneli doğal sit alanları sayısı ve oranı (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023a)

Doğal Sit Statüsü	Adet	Alan (Ha)	Oran (%)	Ülke Yüzölçümü (‰)
1. Derece Doğal Sit	694	748.036	26,9	9,5
2. Derece Doğal Sit	203	31.833	1,1	0,4
3. Derece Doğal Sit	416	138.356	5,0	1,8
Derece Belirsiz Doğal Sit	69	41.592	1,5	0,5
Kesin Korunacak Hassas Alan	547	410.753	14,8	5,2
Nitelikli Doğal Koruma Alanı	1093	774.938	27,9	9,9
Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı	871	634.056	22,8	8,1
TOPLAM	3893	2.779.564	100	35,5

İK’de “bilimsel muhafaza açısından evrensel değeri olan, ilginç özellik ve güzelliklere sahip olması ve ender bulunması nedeniyle kamu yararı açısından mutlaka korunması gerekli olan, korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak alanlardır” ifadesi ile 1. DSA tanımlaması yapılmıştır (Doğal (Tabii) Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları ile İlgili İlke Kararı, 2007). 1. DSA için İK’de yer alan kullanım hükümleri on iki madde olarak listelenerek Tablo 2’de gösterilmiştir. Aynı Kanun’a 2011 yılında ilave edilen Ek 4. Madde ile taşınmaz tabiat varlıkları hariç tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve bunlara ilişkin koruma alanları ile ilgili bütün yetki Çevre ve Şehircilik Bakanlığına verildiğinden, Yüksek Kurulun muadili olarak Tabiat Varlıklarını Koruma Merkez Komisyonu teşkil edilmiştir.

3. BULGULAR

İK’de belirtilen ve resmi izin alınarak yapılabileceği öngörülen faaliyetler Tablo 2’te, korunan alanların IUCN yönetim hedefleri ise Tablo 4’te listelenmiştir. Bu iki husus birbirlerine göre analiz edildiğinde 1.DSA yapılması imkân dâhilinde olan yol, kanalizasyon, içme suyu hattı, balıkçı barınağı, iskele, restoran, kafe gibi uygulamalar IUCN 1a koruma kategorisinin birincil hedefleri arasında sayılan, “insan müdahalesini en düşük seviyeye indirme”, “ekosistem bütünlüğünü koruma”,

“halkın erişimine yasaklama” prensiplerine açıkça aykırılık teşkil etmektedir. Doğal kaynak suyunun kullanıma yönelik faaliyetler, 1a koruma kategorisinin “doğal kaynakların kullanılmaması” ve “insan müdahalesini en düşük seviyeye indirme” maddelerine zıt uygulamalar konumundadır. Dolayısıyla IUCN 1a koruma kategorisi, Türkiye’deki 1.DSA’lar ile tamamen uyumsuzdur.

IUCN 1b koruma kategorisinin birincil hedefi olarak Tablo 4’te yer alan “alandaki doğal özellikleri korumak için halk tarafından sınırlı erişime izin verme” maddesi, İK’de yer verilen rekreasyon amaçlı tesislerin yapılabilmesi, alanın özelliğinden kaynaklanan faaliyetlerin devam edebilmesi, çevrenin özelliklerinden kaynaklanan faaliyetlerin korunması ve geliştirilmesi maddelerine uygun düşmemektedir. Buna ek olarak, insanların alana erişiminin sınırlandırılmasına imkân verecek herhangi bir kısıtlama da 1.DSA’lar için koruma ve kullanma koşullarında belirtilmemiştir. Sonuç olarak IUCN 1b koruma kategorisi de 1.DSA’ya denk bir statü durumunda değildir.

Tablo 2. İK’de geçen 1.DSA’nın kullanım koşulları (Doğal (Tabii) Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları ile İlgili İlke Kararı, 2007)

Yapılabilecek Faaliyetler	
1-Teknik altyapı tesisleri	Yol, açık otopark, teleferik, enerji nakil hattı, kanalizasyon, telefon hattı, GSM baz istasyonu, içme suyu, vb.
2- Doğal ve jeolojik kaynak suyu kullanımı	
3-Rekreasyon amaçlı tesisler	Lokanta, büfe, WC, kafeterya, soyunma kabini, gezi yolu, vb.
4- Çevrenin özelliklerinden kaynaklanan faaliyetlerin korunması ve geliştirilmesine yönelik yapılar	İskele, balıkçı barınağı, bekçi kulübesi, vb.
5- Devrilmiş, hastalanmış vs. ağaç kesimi	
6- Orman yangınları için koruma tedbirleri	
7- Ağaçlandırma	
8- Doğal dengenin devamlılığı için alanın özelliğinden kaynaklanan faaliyetlerin sürdürülebilmesi	
9- Bilgi verici ve uyarı amaçlı levha konulması	
10- Mevcut yapıların bakım ve onarımı	
11- Koruma amaçlı bilimsel araştırmalar	
12- Koruma tedbirleri	

IUCN kategori 2 için Tablo 4’te (2., 3., 9. ve 10. maddeler) birincil yönetim hedefleri sıralanmıştır. 2 numaralı yönetim hedefinde zikredilen restorasyon hedefi, 1.DSA koruma ve kullanma koşulları arasında doğrudan yer almamakla birlikte, “koruma amaçlı bilimsel çalışmalar” ve “koruma tedbirleri” hükmü ile 2 numaralı hedefin yerine getirilmesi sağlanabilir. IUCN’in belirttiği “çevre hizmetlerinin sürdürülmesi” yönetim

hedefi için “doğal dengenin devamlılığı için alanın özelliğinden kaynaklanan faaliyetlerin sürdürülebilmesi” maddesine uymaktadır. “ilham verici, eğitici, kültürel ve rekreasyonel kullanımlara yönelik olarak kamu kullanımını teşvik etme ve yönetme” ve “bu alanların temel nitelikleri ile uyumlu rekreasyon ve turizm faaliyetlerini teşvik etmek” IUCN tarafından birincil hedefler olarak ortaya konulmuştur. Bu hedefler, İK’de yer alan “rekreasyon amaçlı tesislere” ve “çevrenin özelliklerinden kaynaklanan faaliyetlerin korunması ve geliştirilmesine yönelik yapılar” hükümleri ile uyumludur. Sonuç olarak, IUCN kategori 2 için belirlenen yönetim hedefleri, 1.DSA koruma ve kullanma koşullarına çoğunlukla uygun olduğu tespit edilmiştir.

Kategori 3 birincil yönetim hedefi “eşsiz doğal/kültürel karakteri muhafaza etme” şeklinde belirtilmiştir. İK’de, 1.DSA tanımı yapılırken “kamu yararı açısından mutlaka korunması gerekli” ve “korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak” tabirleri her ne kadar sayılmış olsa da Tablo 2’te yer alan faaliyetlerde görüldüğü üzere bu alanlar birçok açıdan insan müdahalesine açık durumdadır. İK’de sayılan ve yapılabileceği öngörülen uygulamaların IUCN kategori 3 için birincil yönetim hedefine uygun olmadığı tespit edilmiştir.

Kategori 3 birincil yönetim hedefi “eşsiz doğal/kültürel karakteri muhafaza etme” şeklinde belirtilmiştir. İK’de, 1.DSA tanımı yapılırken “kamu yararı açısından mutlaka korunması gerekli” ve “korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında aynen korunacak” tabirleri her ne kadar sayılmış olsa da Tablo 2’te yer alan faaliyetlerde görüldüğü üzere bu alanlar birçok açıdan insan müdahalesine açık durumdadır. İK’de sayılan ve yapılabileceği öngörülen uygulamaların IUCN kategori 3 için birincil yönetim hedefine uygun olmadığı tespit edilmiştir.

Kategori 4 için “insan müdahalesi yoluyla belirli türleri korumak amacıyla habitatın gerekli koşullarda tutulması için aktif müdahale etme” olarak belirtilen birincil hedefi İK’de doğrudan karşılayabilecek bir husus yer almamaktadır. İK’de alanın muhafazası için koruma önlemlerinin alınabileceği hususu yer almasına rağmen, genel itibarıyla icra edilebilecek diğer faaliyetler bu hususu ikinci planda bırakmaktadır.

IUCN kategori 5 incelendiğinde, Tablo 4’te sıralanan 6., 10., 12., 13. ve 14. maddeler birincil yönetim hedefleri olarak sayılmıştır. “Yüksek doğal değerleri koruyan geleneksel uygulamaların sürekliliğini koruma” hedefi ile İK’de geçen “çevrenin özelliklerinden kaynaklanan faaliyetlerin korunması ve geliştirilmesine yönelik yapılar” maddesi birbiriyle örtüşmektedir. “Bu alanların temel nitelikleri ile uyumlu rekreasyon ve turizm faaliyetlerini teşvik etmek” hedefi ile “Rekreasyon amaçlı tesisler” maddesi uyumludur. “Doğal ürünlerin temini ve hizmetlerin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına izin verme”, “Sosyo-ekonomik gelişmeyi teşvik etmek ve yerel nüfus için faydalar getirme” ve “Doğal kaynakları kullanmak için geleneksel / kültürel uygulamaların bakımını teşvik etme” yönetim hedeflerini karşılayan bir husus İK’de bulunmamaktadır. Binaenaleyh kategori 5 yönetim hedefleri ile 1.DSA’lar büyük ölçüde uyumsuzdur

Tablo 3. IUCN korunan alan kategorileri (Dudley, 2008)

IUCN Koruma Kategorisi	Kategori Açıklamaları
Kategori 1a: Mutlak Tabiat Rezervleri	Yalnız bilimsel araştırmalar yapılması amacıyla yönetilen korunan alanlardır. Alan ya da bölgede değişik ekosistemler, jeolojik ya da fizyolojik yeryüzü şekilleri, bitki ve hayvan türleri bulunur. Bilimsel araştırmalar ve çevre izleme faaliyetleri yapılabilir.
Kategori 1b: Yabani Alanlar	Doğal yapısını muhafaza etmek için korunan ve yönetilen, doğal karakterini muhafaza eden çok az değişikliğe uğramış ya da hiç değişikliğe uğramamış kara ve su ekosistemlerinin korunması amacıyla yönetilen korunan alanlardır.
Kategori 2: Milli Parklar	Rekreasyon ve ekosistemin korunması amacıyla idare edilen korunan alanlardır.
Kategori 3: Doğal Anıtlar	Özel bir doğa oluşumunun ve özelliklerinin korunması amacıyla yönetilen korunan alanlardır.
Kategori 4: Habitat/Türler İçin Yönetilen Alanlar	Habitat ve tür devamlılığı sağlamak için müdahalelerde bulunulan korunan alanlardır.
Kategori 5: Peyzaj Koruma Alanları	Kara/deni peyzajının korunması ve rekreasyonu için yönetilen korunan alandır. Estetik, ekolojik ve kültürel değerlere sahip ve halk ile karşılıklı etkileşim sonucu oluşan yüksek biyolojik çeşitlilik içeren, içinde dinlenme amaçlı rekreasyon yapılabilen kara ve deniz alanlarıdır.
Kategori 6: Sürdürülebilir Doğal Kaynak Kullanımıyla Uyumlu Korunan Alanlar	Toplum gereksinimlerinin karşılanması için ürün ve hizmetlerin sürekli üretimi ve uzun dönemde biyolojik çeşitliliğin korunması amacıyla yönetilen, değişikliğe uğramış doğal sistemleri içeren alanlardır.

Tablo 4. IUCN korunan alan kategorileri için yönetim hedefleri. "1": Birincil hedef "2": İkincil hedef "3": Tercihli hedef "-": Kabul edilmez hedef (Mezquida vd., 2008)

Nu	KORUMA YÖNETİMİ	IUCN Kategorileri						
		Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
1	Ekosistemlerin bütünlüğünü koruma; çevresel süreçlere ve bozuklukların doğal rejimine saygı duyma; insan müdahalesini en düşük seviyeye indirme	1	3	-	-	-	-	-
2	Habitatları, ekosistemleri ve türleri mümkün olan en doğal durumda korumayı veya bu durumu kurtarmayı amaçlayan yönetim faaliyetleri (restorasyon)	3	2	1	3	-	-	2
3	Çevre hizmetlerinin sürdürülmesi	2	2	1	-	3	2	2
4	Eşsiz doğal / kültürel karakteri muhafaza etme	-	-	2	1	3	2	-
5	İnsan müdahalesi yoluyla belirli türleri korumak amacıyla habitatın gerekli koşullarda tutulması için aktif müdahale etme	-	-	3	-	1	2	-
6	Yüksek doğal değerleri koruyan geleneksel uygulamaların sürekliliğini koruma	-	-	-	-	3	1	3
GENEL KULLANIM YÖNETİMİ								
7	Halkın erişimini yasaklama	1	-	-	-	-	-	-
8	Alandaki doğal özellikleri korumak için halk tarafından sınırlı erişime izin verme	-	1	-	-	-	-	-
9	İlham verici, eğitici, kültürel ve rekreasyonel kullanımlara yönelik olarak kamu kullanımını teşvik etme ve yönetme	-	-	1	2	2	2	3
10	Bu alanların temel nitelikleri ile uyumlu rekreasyon ve turizm faaliyetlerini teşvik etmek	-	-	1	2	3	1	3
DOĞAL KAYNAKLARIN KULLANIMI VE SOSYO-EKONOMİK KALKINMA								
11	Doğal kaynakların kullanılmaması	1	-	-	-	-	-	-
12	Doğal ürünlerin temini ve hizmetlerin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına izin verme	-	3	3	-	2	1	1
13	Sosyo-ekonomik gelişmeyi teşvik etmek ve yerel nüfus için faydalar getirme	-	-	2	2	2	1	1
14	Doğal kaynakları kullanmak için geleneksel / kültürel uygulamaların bakımını teşvik etme	-	-	3	-	3	1	2
ARAŞTIRMA VE İZLEME								
15	Bilimsel araştırma ve çevre izleme faaliyetlerinin davranışını kolaylaştırma	1	3	2	2	2	2	3

Son olarak kategori 6 için Tablo 4’te listelenen iki yönetim hedefi (12. ve 13. hedefler), Kategori 5’te yer alan birincil hedefler ile ortaklık teşkil etmektedir. Yukarıda izah edildiği üzere bu yönetim hedefleri İK’de belirlenen koruma ve kullanma koşulları ile bağdaşmamaktadır. Sonuç olarak IUCN kategori 6 ile 1.DSA’lar arasında denklik mevcut değildir.

4. SONUÇLAR

Ülkemizde mevcut 1.DSA’lar için kullanım koşulları ve kriterlerinin belirlendiği İK ile IUCN birincil yönetim hedefleri karşılıklı değerlendirmeye alınmış, sonuç olarak IUCN kategori 2 koruma statüsünün 1.DSA kriterleri ile en yüksek oranda uyum sağladığı tespit edilmiştir.

Genel bir değerlendirme olarak, mevzuat bakımından “korunan alan” tanımı anayasa veya kanunlarda yer almamakla birlikte iki ayrı bakanlık tarafından tanzim edilmiş yönetmeliklerde, birbirinden farklı olarak belirlenmiş durumdadır. Milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı, tabiatı koruma alanı, sulak alan, doğal sit alanı, özel çevre koruma bölgesi, arkeolojik sit alanı, kentsel sit alanı, gen koruma alanı, mağara, Ramsar Sözleşmesi ile korunan alan, yaban hayatı koruma sahası, yaban hayatı geliştirme sahası ve benzeri olarak, Türkiye’deki korunan alanların kategori tanımlamaları kanunlar ve yönetmelikler ile yapılmıştır.

Korunan alanlarda yetki çatışması/karmaşasının önüne geçebilmek adına bakanlıklar arasında protokol yapmak suretiyle tedbir alınmaya çalışılmıştır. Bu uygulamaya örnek olarak aynı bölgede arkeolojik sit vb. kültür varlığı ile doğal sit alanı vb. tabiat varlıklarının bulunması durumunda hangi bakanlığın hangi koşullarda yetkili olacağı Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında yapılan protokol kapsamında belirlenmiştir. Bunun sonucunda ise kesin bir hukuki dayanak olmadan yetki devri yapılması gibi problemler ortaya çıkmıştır. Alan yönetiminin tek elden icrası son derece önemli bir husus olarak önümüzde durmaktadır. Bu sorunların temelden ele alınarak çözülmesi elzemdir. Gerekli kanun düzenlemeleri yapılarak korunan alanlarda idarenin bir çatı kuruluş vasıtasıyla icra edilmesi mümkün olabilir. Bunun bütüncül olmayan, alan bazlı örneği olarak Kapadokya Alanı Hakkında Kanun, güncel bir uygulama olarak önümüzde durmaktadır. Sözü geçen kanun ile birden çok koruma statüsüyle muhafaza altında bulunan Kapadokya bölgesi, alan başkanlığı idaresi altında bir merkezden ve yerinden idare edilmektedir. Bu yönetim mantığının ülke çapında uygulanması ile korunan alanların daha etkin ve sürdürülebilir yönetilebilmesine katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Kısa vadede ise korunan alanlar için birden çok koruma statüsü ile yetki çatışmasının ortaya çıktığı durumların önüne geçilmesi noktasında uygulamalara gidilmelidir. Alandaki kaynak değerinin niteliğine göre yetkili kurum teke düşürülmelidir veya aynı yer için birden çok koruma statüsü belirlenmesine izin verilmemesi gerekmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Burak YILDIZ: Literatür taraması, Metodoloji, Makale yazımı.

Cevdet Coşkun **AYDIN:** Düzenleme.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Çalışmada, araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- 28242 Sayılı Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 23.3.2012, Tertip: 5.
- 28358 Sayılı Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 19.07.2012, Tertip: 5.
- 28962 Sayılı Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 4.4.2014, Tertip: 5.
- 4177 Sayılı Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun, Kabul Tarihi: 28/8/1996, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 28/11/1996 ve Sayısı: 22860.
- 728 Nolu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun Doğal (Tabii) Sitler, Koruma Ve Kullanma Koşulları İle İlgili İlke Kararı Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi: 19.6.2007.
- Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Nezdinde Daimi Temsilciliği, (2015). Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN), Dışişleri Bakanlığı, [Erişim Tarihi: 22.12.2022], <http://cenevreofisi.dt.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/203426>
- Birleşmiş Milletler Türkiye, (2022). Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çalışmalarımız. Birleşmiş Milletler Türkiye, [Erişim Tarihi: 22.12.2022], <https://turkiye.un.org/tr/sdgs>
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2023a). Sit Alanları Yönetim Sistemi (SAYS), Web Harita, İnternet: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, [Erişim Tarihi: 03.05.2023] <https://says.csb.gov.tr/>
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, (2023b). Çevresel Göstergeler, Korunan Alanlar, [Erişim Tarihi: 03.05.2023], <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/korunan-alanlar-i-85778>
- Danişmend, İ.H. (1982). *Garp Menbalarına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlakı* (3. Baskı.), İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Dışişleri Bakanlığı, (2022). Biyolojik Çeşitlilik, [Erişim Tarihi: 05.01.2023], <https://www.mfa.gov.tr/biyolojik-cesitlilik.tr.mfa>
- Dudley, N. (2008). Guidelines for applying protected area management categories. *IUCN*.
- Dudley, N., Parrish, J., Redford, K. & Stolton, S. (2010). The revised IUCN protected area management categories: The debate and ways forward. *Oryx*, 44.

- Göksel, Ç. & Karip, A.G.B. (2017). İğneada Koruma Alanının Arazi Örtüsü/Arazi Kullanımının Zamana Bağlı Değişiminin Markov Zincirleri İle Modellenmesi. *Geomatik*, 2(2), 94-105.
- Grove, R.H. (1996). *Green Imperialism: Colonial Expansion, Tropical Island Edens and the Origins of Environmentalism, 1600-1860 (Studies in Environment and History)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gürpınar, E. (2001). Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Üzerine. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(23-24), 185-193.
- Halaç, H. & Benzer, M. (2019). Küçük Yerleşim Yerlerinin Turizme Açılmasında Kültürel Mirasın Rota İle Kurgulanması. *Geomatik*, 4(1), 23-29.
- International Union for Conservation of Nature, (2021). Nature 2030: A Programme for the Union 2021-2024, International Union for Conservation of Nature, [Erişim Tarihi: 03.05.2023], <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/WCC-7th-001-En.pdf>
- Koç, B. (2006). Tanzimat Sonrası Hukuk Metinlerinde Çevre Bilincinin Arka-planı Olarak Av Yasak ve Sınırlılıkları Üzerine Bazı Düşünceler. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19, 271-281.
- Koç, Y. & Soykan, A. (2018). Dünya’da ve Türkiye’de Doğa Korumanın Kuramsal Temelleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 86-99.
- Meine, C. (2013). Conservation Movement, *Historical Encyclopedia of Biodiversity*, 278-288. doi:10.1016/B978-0-12-384719-5.00029-0
- Mezquida, J.A.A., de la Guerra, M.M., Limón García, J.G. & de Lucio Fernández, J. V. (2008). Procedure for assigning IUCN protected area management categories, IUCN: International Union for Conservation of Nature. Europarc-Spain, Fundación Interuniversitaria Fernando González Bernáldez, ES, IUCN, [Erişim Tarihi: 03.05.2023], <https://policycommons.net/artifacts/1375547/procedure-for-assigning-iucn-protected-area-management-categories/1989809/>
- Peşin, S. (2019). Doğal Sit Alanlarının Korunmasına Yönelik Ulusal ve Uluslararası Kriterlerin, Sakarya İli-Maden Deresi Sit Alanı Örneğinde İncelenmesi ve Uygulanabilirliği. *Yüksek lisans tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama ABD, İstanbul.
- The World Bank, (2023). Terrestrial and marine protected areas, [Erişim Tarihi: 03.05.2023], <https://data.worldbank.org/indicator/ER.PTD.TOT.L.ZS>
- Ulvi, A., Yakar, M., Yiğit, A.Y. & Kaya, Y. (2020). İHA ve Yersel Fotogrametrik Teknikler Kullanarak Aksaray Kızıl Kilisenin 3B Modelinin ve Nokta Bulutunun Elde Edilmesi. *Geomatik*, 5(1), 19-26.
- UN General Assembly, (2015). Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development, United Nations, [Erişim Tarihi: 03.05.2023], <https://sdgs.un.org/publications/transforming-our-world-2030-agenda-sustainable-development-17981>
- United Nations Environment Programme, (2021). Protected Planet Report 2020, , [Erişim Tarihi: 03.05.2023], <https://livereport.protectedplanet.net/chapter-3>
- Yiğit, A.Y., Şenol, H.İ. & Kaya, Y. (2022). Çok zamanlı muktispektral uydu verilerinin Marmara Gölü kıyı değişimi analizinde kullanılması. *Geomatik*, 7(3), 253-260.
- Yücel, M. & Babuş, D. (2005). Doğa korumanın tarihçesi ve Türkiye’deki gelişmeler. *Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü DOA Dergisi*, 11, 151-175.

© Author(s) 2023.

This work is distributed under <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>